

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ
REVIEWS AND ANNOTATIONS

ФОТОТИПНО ИЗДАНИЕ НА ГАБРОВСКИЯ СБОРНИК (НБКМ 698)

Иванка Гергова

Българска академия на науките

<https://doi.org/10.70300/wMNFJH59zNI2VUDvT>

Резюме: *Представяне на издадения ръкопис от колекцията на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, неговото значение за българската книжовна и културна история и проблемите при неговото научно изследване.*

Ключови думи: *Габровски сборник; св. Онуфрий Габровски; Петко Ив. Манафов; гадателни книги*

Регионална библиотека „Априлов – Палаузов“ в Габрово след спечелен конкурс, финансиран от Министерството на културата, издаде фототипно един забележителен габровски ръкопис, съхраняван в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – т.нар. „Габровски сборник“ (НБКМ 698). Поводът е 200-годишнината от написването на книгата, като инициаторите на изданието съзнават значението ѝ за българската наука, макар че ръкописът е дигитализиран и достъпен на сайта на НБКМ.

Фототипното възпроизвеждане на ръкописа се предхожда от въстъпителна студия с автори проф. Елисавета Мусакова и доц. Елена Узунова. Основни данни за произхода, историята и съдържанието на публикувания ръкопис и неговото изследване са допълнени с подробно разглеждане на украсата и подвързията му. Накрая е поместена подборна библиография за св. Онуфрий Габровски, подготвена от специалисти в отдел „Краезнание“ на Регионална библиотека „Априлов – Палаузов“ в Габрово. Корицата на изданието възпроизвежда кожената подвързия на ръкописа. Книгата е дело на габровското издателство „Екс-Прес“, съставител и редактор е Савина Цонева.

Ръкописът, известен като „Габровски сборник“, е извървял пътя от едно габровско семейство, през Габровската реална гимназия, софийския Народен музей, до Народната библиотека в София, където е заведен през 1922 г. Книгата е принадлежала първоначално на личната библиотека на Петко х. Иванов Манафов. Това разбираме не само от една късна приписка, според която някой си Стефан Костов се подписал на „дяда Петка на книгата“, но и от каталога на книгите на Петко Ив. Манафов, който сам е изготвил през 1848 г. (Angelov 1980, 33–35). В него ръкописът е заведен под номер 15 – номера виждаме записан на предния форзац на ръкописа. Каталогът съдържа 55 заглавия на печатни книги на български, гръцки, сръбски, руски,

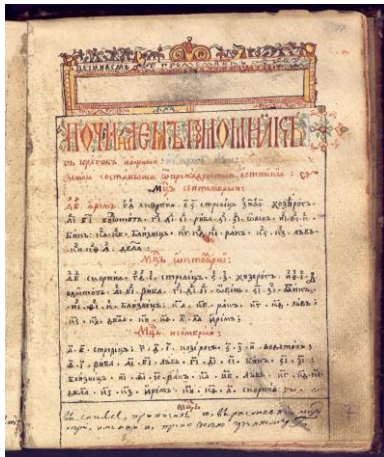
турски, караманлийски и няколко ръкописа. Просветеният габровец, вероятно полиглот, и неговото семейство са се интересували от световна и българска история, география, аритметика, възпитание на децата, художествена литература, както и от книги с религиозна тематика. Известно е, че Петко Ив. Манафов е бил епитроп на габровското училище. Определян е като възрожденски будител, просветител и книжовник (Struaha 1993, 33–36).

Габровският сборник (НБКМ 698) се публикува за пръв път цялостно, но отдавна е известен, като основния научен и популяризаторски интерес е привличала неговата първа част, съдържаща житие и служба на българския новомъченик св. Онуфрий Габровски. Това впрочем е видно и от подборната библиография, поместена в изданието. Въпреки доста големия обем на публикации, свързани с ръкописа, все още остават неизяснени множество въпроси около текстовете, поместени в него, авторството на житието и службата, източниците на останалите текстове, кои и колко са лицата, които са работили по преписването на текстовете в книгата, датировката на отделните части.

Беньо Цонев помества ръкописа в т. 2 на своя Опис на славянските ръкописи в софийската Народна библиотека (Tsonev 1923, 323–325). Той отбелязва, че книгата има 38 листа, откъснати от корите. Още този пасаж предизвиква въпроса дали е имало „кори“ и това ли е сегашната подвързия. Е. Мусакова, която във встъпителната студия на изданието подробно описва украсата на тази кожена подвързия и посочва някои нейни паралели, предпазливо посочва: „Има голяма вероятност сборникът да е запазил своята оригинална подвързия“ (Gabrovskiyat 2025, 9).

По-нататък, при изреждането на съдържащите се в книгата текстове, Б. Цонев пише, че от житието и службата на св. Онуфрий Габровски, с които започва ръкописът, липсват първите два листа. Действително началото на житието е загубено, но писачът е номерирал с буквени означения листовите и първият запазен е с номер 7 (буквата З, вероятно възприета от Б. Цонев като цифрата 3), следователно липсват не два, а шест листа. Службата завършва на л. 21б. Това е последната оригинална фолиация. Следва празен лист и след него започва т.нар. „Гръмник“ (назован в ръкописа „Громомник“) (фиг. 1), следва „Исправление зодиях“, а накрая, без оглавление, е поместен текст на „Видение Павлово“, чийто край не е запазен. Много интересни са приписките в различни части на книгата. От гърба на празния лист след службата на св. Онуфрий започва бележка от преписвача на текстовете за новомъченика. Приписката обхваща долните полета на десет последователни страници, номерирани от автора им, който не е посочил името си. Важно е посочването, че копистът е започнал да пише на 8 март и е свършил на 8 юни, като приканва читателя да види края на книгата. Това посочване се отнася до бележка в края на текста на „Зодиака“: „Конец 1824 го месец юния 8 число у Габрово“. Явно тук е свършвал първоначално ръкописът.

Последната част с „Видение Павлово“ е писана с друг почерк и сигурно е добавена по-късно.

Фиг. 1. Начална страница на „Гръмника“ (л. 17а)

Беньо Цонев отбелязва, че книгата е била на Петко х. Манафов и вероятно той е писал първата част на ръкописа до „Видение Павлово“, което се приема без колебание от следващите автори, писали за ръкописа. Без да оспорвам тази атрибуция, която действително изглежда логична, мисля, че тя би могла да се докаже чрез сравнение с преписа на „История во кратце о болгарском народе словенском“ на йеромонах Спиридон Габровски от 1819 г., също притежание на Петко х. Иванов Манафов (ръкописът е собственост на РИМ – Габрово). И там има приписка с курсивно писмо, но подписана от Петко Ив. Манафов.¹ Ако се установи, че двете приписки са излезли от една ръка, ще имаме твърдо доказателство, че Петко Ив. Манафов е преписал първата част на сборника.

Както разбираме от споменатата приписка на кописта в Габровския сборник, житието и службата на новомъченика св. Онуфрий са донесени от Света гора от габровеца архим. Йосиф, който лично му го е дал да го препише, с очевидната цел да въведе или разшири култа на новомъченика в родния му град. Става дума за известния габровец Йосиф Соколски, троянски монах, по-късно основател на Соколския манастир.

Схимонах Онуфрий получава подготовка за мъченически подвиг за вярата на Света гора, в скита „Св. Йоан Предтеча“ към манастира „Ивиرون“, където са минали по същия път преди него още няколко новомъченици. Посечен е на о. Хиос на 4 януари 1818 г. В иверския скит са съществували регламент и механизъм за канонизиране, според които незабавно са написани негово житие и служба от светогорския монах Онуфрий Ивирит, а Яков Неоскитиот пише канон за новия мъченик. Поместените в

Габровския сборник житие и служба, макар да са сходни с тези на Онуфрий Ивирит, се различават дотолкова, че се считат не за български превод, а за редакция или самостоятелно произведение (Nihoritis 2001, 84–88, 123–157, 384–435). Необичаен елемент на житието, преписано в Габровския сборник, е, че първата му част е писана в първо лице единствено число, като личен разказ на Онуфрий, който сам казва, че е подбуден за това от духовния си отец. В българската научна литература се е утвърдило мнението, че автори на българската версия са троянските монаси Никифор и Рувим, които отишли на Света гора заедно с бъдещия новомъченик, който също приел монашество в Троянския манастир, и били свидетели на неговата подготовка и подвиг (Pandurski 1968, 32–33; Nalbatanova 1994, 117).² За да се приеме безрезервно тази атрибуция, са необходими още научни изследвания и анализи, тъй като тя идва от перото на известния мистификатор Димитър Кацев-Бурски, който публикува бележки в намерен от него в Плаковския манастир Молитвеник на св. Онуфрий Габровски, притежаван от Йосиф Соколски (Katsev-Burski 1955, 4). Докато не се открие този Молитвеник и не се направи палеографски анализ на публикуваните от Кацев-Бурски текстове, предложеното от него авторство на житието на св. Онуфрий изглежда на този етап недоказано.

Много жалко е, че липсва толкова голяма част от началото на житието в Габровския сборник. На различни места в литературата се споменава за протографа, който бил в манастира „Хилендар“, или за преписа на самия Йосиф Соколски, но засега те не са известни или поне не са публикувани. Вероятно там щеше да се разбере дали светецът е бил първо троянски монах, както е подробно коментирано в българската литература, защото в гръцкото житие се говори за негово замонашване в манастира „Хилендар“ и последващи подвизи само на Света гора.

Независимо от авторството на житието и службата, самият факт на преписването им през 1824 г. в Габрово говори красноречиво за разпространение на култа на новомъченика в родния му край. Наистина Габровският сборник е създаден, за да се ползва и чете у дома, а не в църква, но има свидетелства и за църковното почитание на св. Онуфрий Габровски. Най-ранното изображение, което е известно засега, е в рисунка на тревненския зограф Захарий Цанюв – проект за икона на Богородица Скоропослушница с бюстове на св. Николай Мирликийски и св. преп. Онуфрий Габровски (Patev 2002, 271–287). Рисунката е датирана от 1825 г. Може да се допусне известна роля на Йосиф Соколски при разпространението на образите на габровския мъченик в стенописите на главната църква на Троянския манастир (1847 г., Захарий Зограф) и в църквата на основания от него Соколски манастир над Габрово (1862 г., зограф поп Павел от Шипка). Захари Зограф прави икони на св. Онуфрий и за Долнобешовишкия манастир и за църквата в с. Голям извор, Тетевенско, както и една икона на новомъчениците

Акакий, Игнатий Старозагорски, Онуфрий и Евтимий през 1848 г., докато работи в Троянския манастир (Vasilev 1987, 200–201).

Твърде интересни са и текстовете на „Гръмника“ и „Зодиака“ в Габровския сборник. Тези прогностични текстове са се появили още в древността, като през Средновековието са преведени на български и са се радвали на голяма популярност. Преписът на „Гръмника“ в Габровския сборник е един от най-късните. Според А. Ангушева-Тиханова текстът му показва смесване на различни типове „Гръмник“ (Angusheva-Tihanova 1996, 57–62). Паралелното свързване на зодии с град Търново или Бдин доказва средновековен български произход на превода. Конкретният използван извод не е намерен, но още Б. Цонев подсказва връзка със съответния текст в сборник, писан през 1674 г. от известния средногорски книжовник Аврам Йерей (днес в Пловдивската библиотека „Иван Вазов“) (Tsonev 1923, 323).

В „Гръмника“ намираме както някои архаични имена на зодии (водоточ, ярем), така и предвиждане на последствия от гръм в различни географски области: Фрушка земя, Анатолия, Рим, Вавилон, Египет, Сирия.

Особено интересни са указанията в раздела „Исправление зодиях“. Тук за всеки месец са дадени хигиенни правила. Например за месец март се препоръчва да се пуска кръв, пиене на билки и да се миеш често, но да се пазиш от много ядене и от суха риба. Или за януари: пази се от много ядене, на гладно сърце пий топла вода, добре е да се пие избрано вино, да се яде варен праз и да се пие кафе, но се пази от кисело мляко и от риба. През ноември се пази от често смешение с жена си и не ходи на баня.

Последният текст, на апокрифното „Видение Павлово“, е много популярен сред славяните. Многобройни български преписи се изпълняват до XIX век включително. Популярността на това произведение в късните векове, изглежда, се дължи на сборниците, известни като дамаскини (Stara 1982, 389–391). Според Б. Цонев това е „правилен препис от някой средногорски Дамаскин“ (Tsonev 1923, 325).

Темата за посмъртната съдба на душите, за греховете и наказанията, развивана в църковните стенописи, основно в сцената на Страшния съд, е вълнувала хората с векове поради своите ярки морални внушения.

На предния форзац на книгата е записан твърде интересен разказ за чудо, което се случило в Шумен „след размирничеството“. Турците искали да изстребят християните след своя Курбан байрам. Християните започнали да се молят, гласът им бил чут и веднага започнал голям дъжд с гръмотевици. Потопът съсипал само турските къщи и джамиите, а от християните не пострадал никой.

Ръкописът има украсени инициали, концовка и заставки, разгледани подробно от Е. Мусакова. Според нея украсата в първата част: житието и службата на св. Онуфрий, се различава от по-богатата, но по-несръчно изработена украса на втората част: „Гръмника“ и „Зодиака“. В първата част тя долавя връзка с украсата на ръкописи от Етрополската книжовна школа

от XVII век, докато във втората намира отглас от Карловско-Кукленската и Аджарската книжовна школа. Бихме могли да се запитаме дали използваните от кописиста/кописистите изводи са имали същата украса, или те са познавали изтънко традициите в украсата на късносредновековните ръкописи, или са имали на разположение подобни книги? Тук отново опираме до неразрешените окончателно въпроси за личностите на кописистите, работили Габровския сборник, както и за неиздирените техни изводи.

Във всеки случай, едно е напълно сигурно – ръкописът е принадлежал на семейството на Петко х. Иванов Манафов и е свидетелство за културата, манталитета и познанията на просветените българи от епохата на Възраждането.

Изданието щеше да спечели, ако бяха избегнати някои правописни грешки в текста и неразпознаване на старобългарския шрифт от компютъра при предаване на един от надписите в уводната студия. Заради избрания формат на изданието оригиналните пропорции на ръкописа са леко нарушени, като частично са изрязани полета от страниците. Тези дребни недостатъци не накърняват значението на изданието, което популяризира ръкопис с несъмнена ценност за българската наука.

БЕЛЕЖКИ

¹ Увод на Боряна Христова. Вж. СПИРИДОН йеросхимонах, 1992. *История во кратце о болгарском народе словенском*. 1792 г. София, 30.

² ПАНДУРСКИ, В., 1968. Троянският манастир. Архитектура, изкуство и средище на книжнина и просвета. София, 32, 33; НАЛБАНТОВА, Е., 1994. Паисианската традиция в Троянския манастир. *Паисий Величковски и неговата книжовна школа*. Велико Търново, 117. И други публикации, включени в подборната библиография на разглежданото издание.

ЛИТЕРАТУРА

АНГЕЛОВ, Б., 1980. За книгите на възрожденеца Петко Ив. Манафов от Габрово. *Библиотекар*, кн. 4, 33–35.

АНГУШЕВА-ТИХАНОВА, А., 1996. *Гадателните книги в старобългарската литература*. София, 183.

ВАСИЛИЕВ, А., 1987. *Български светци в изобразителното изкуство*. София, 247. *ГАБРОВСКИЯТ сборник от 1824 г. – житие и служба на свети преподобномъченик Онуфрий Габровски*. Юбилейно фототипно издание. Съст. и ред. Савина Цонева. Габрово: Екс-Прес, 2025, 109.

КАЦЕВ-БУРСКИ, Д., 1955. Преподобномъченик Онуфрий Габровски. *Народен пастир*, бр. 18, 16.05.1955.

НАЛБАНТОВА, Е., 1994. Паисианската традиция в Троянския манастир. *Паисий Величковски и неговата книжовна школа*. Велико Търново, 117.

НИХОРИТИС, К., 2001. *Света гора – Атон и българското новомъченичество*. София, 443.

ПАНДУРСКИ, В., 1968. *Троянският манастир. Архитектура, изкуство и средище на книжнина и просвета*. София, 84.

- ПАТЕВ, И., 2002. Формиране на иконографския образ на двама от късните български светци-мъченици във възрожденското изкуство – св. Онуфрий Габровски и св. Лазар от с. Дебел дел. *Годишник на СУ*. Център за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“, т. 91 (10), 271–287.
- СПИРИДОН йеросхимонах, 1992. *История во кратце о болгарском народе словенском. 1792 г.* София, 269
- СТАРА българска литература. Т. 1. Апокрифи. Съст. и ред. Донка Петканова. София, 1982, 431.
- СТРЯХА над Янтра. Антология. Биобиблиография. Съст. Минчо Г. Минчев. Габрово, 1993, 510.
- ЦОНЕВ, Б., 1923. *Опис на славянските ръкописи в софийската народна библиотека.* София, 533.

REFERENCES

- ANGELOV, B., 1980. Za knigite na vazrozhdenetsa Petko Iv. Manafov ot Gabrovo. *Bibliotekar*, kn. 4, 33–35.
- ANGUSHEVA-TIKHANOVA, A., 1996. *Gadatelnite knigi v starobalgarskata literatura.* Sofia, 183.
- VASILIEV, A., 1987. *Balgarski svettsi v izobrazitelnoto izkustvo.* Sofia, 247.
- GABROVSKIYAT sbornik ot 1824 g. – zhitie i sluzhba na sveti prepodobnomachenik Onufriy Gabrovski. Yubileyno fototipno izdanie. Sast. i red. Savina Tsoneva. Gabrovo: Eks-Pres, 2025, 109.
- KATSEV-BURSKI, D., 1955. Prepodobnomachenik Onufriy Gabrovski. *Naroden pastir*, br. 18, 16.05.1955.
- NALBANTOVA, E., 1994. Paisiañskata traditsiya v Troyanskiya manastir. *Paisiy Velichkovski i negovata knizhovna shkola.* Veliko Tarnovo, 117.
- NIKHORITIS, K., 2001. *Sveta Gora – Aton i balgarskoto novomachenichestvo.* Sofia, 443.
- PANDURSKI, V., 1968. *Troyanskiyat manastir. Arkhitektura, izkustvo i sredishte na knizhnina i prosveta.* Sofia, 84.
- PATEV, I., 2002. Formirane na ikonografskiya obraz na dvama ot kasnite balgarski svettsimachenitsi vav vazrozhdenskoto izkustvo – sv. Onufriy Gabrovski i sv. Lazar ot s. Debel del. *Godishnik na SU*. Tsentar za slavyano-vizantiyski prouchvaniya „Prof. Ivan Duychev“, t. 91 (10), 271–287.
- SPIRIDON ieroskhimonakh, 1992. *Istoriya vo kratce o bolgarskom narode slavyanskom. 1792 g.* Sofia, 269.
- STARА balgarska literatura. Т. 1. Апокрифи. Sast. i red. Donka Petkanova. Sofia, 1982, 431.
- СТРЯКHA nad Yantra. Антология. Биобиблиография. Sast. Mincho G. Minchev. Gabrovo, 1993, 510.
- TSONEV, B., 1923. *Opis na slavyanskite rakopisi v softyskata narodna biblioteka.* Sofia, 533.

**PHOTOTYPE EDITION OF THE GABROVO MANUSCRIPT
(NBKM 698)**

Abstract: *Presentation of the published manuscript from the collection of the Sts Cyril and Methodius National Library, its significance for Bulgarian literary and cultural history, and the challenges encountered in its scholarly study.*

Keywords: *Gabrovo Compilation; St. Onuphrius of Gabrovo; Petko Iv. Manafov; fortune-telling books*

Chl.-kor. Prof. D.Izk. Ivanka Gergova

Bulgarian Academy of Science

1040 Sofia, Bulgaria

1,15 Noemvri Str.

ORCID: 0000-0002-9993-8060

E-mail: v.gergova@yahoo.com